

'Vroeger praatten We erover, nu dóen we het'

Hoe voedsel geproduceerd, verwerkt en gegeten wordt en wie daaraan verdient, moet overal ter wereld veranderen, vinden Hedwig Bruggeman en Bart de Steenhuijsen Piters. Ze zien daarin een taak voor Wageningse onderzoeksinstituten en hun zuidelijke partners, die meer dan voorheen de leiding moeten krijgen. Een gesprek op de campus.

Tekst: Joris Tielens

Hedwig Bruggeman en Bart de Steenhuijsen

'We hebben meer dan ooit internationale samenwerking nodig. De klimaat- en de coronacrisis laten zien dat we mondiaal allemaal verbonden zijn en dat het tegengaan van armoede en ongelijkheid cruciaal is', zegt Hedwig Bruggeman, business unit manager van het Wageningen Centre for Development Innovation.

Wageningen University & Research (WUR) – met ruim zesduizend medewerkers – geeft onderwijs en doet wereldwijd onderzoek, en het WCDI is er een onderdeel van. Het werkt samen met partners in het Zuiden aan praktische verandering in voedselsystemen en transformatie van landbouwsectoren, om boeren van beter zaaigoed te voorzien of om de tuinbouw te professionaliseren. En het doet aan capaciteitsopbouw van professionals, met cursussen in Wageningen of ter plekke in Afrikaanse of Aziatische landen.

Investeren in internationale relaties, vult Bart de Steenhuijsen Piters aan, maakt ons weerbaarder in de toekomst: 'Voor een klein land dat handeldrijft is dat belangrijk.' Hij is onderzoeker bij Wageningen Economic Research, het WUR-instituut dat sociaal en economisch onderzoek doet naar landbouw en voedselsystemen, in Nederland, Europa en daarbuiten.

Problemen zoals klimaatverandering, ondervoeding, ongelijkheid en lage inkomens van boeren worden steeds acuter, zegt De Steenhuijsen Piters. 'En mensen in Afrika roeren zich veel meer. Als ik in Benin ben, vragen mensen me waarom wij zo weinig doen om klimaatverandering tegen te gaan.'

'Ze vragen zich af waarom hun belangen niet meegewogen worden. Er is een nieuwe generatie van hoogopgeleide twintigers en dertigers in Afrika. Zij accepteren de oude macht niet meer. De vaders die altijd gelijk hadden, vallen ook in Afrika van hun voetstuk.'

Ook in Wageningen is er veel veranderd, vervolgt hij. 'De overtuiging dat voedselsystemen moeten veranderen is leidend geworden

– dat was tien jaar geleden nog niet zo. Toen was bij WUR-onderzoekers de conventie nog sterk dat Nederland het goed doet als tweede landbouwexporteur van de wereld en dat dat zo moet blijven.

'Nu hoor je dat steeds minder, en hoor je steeds meer dat we met elkaar – ook met partners in het Zuiden – de grote problemen in onze voedselsystemen moeten begrijpen en aanpakken.'

Anders dan vroeger is interdisciplinair werken ook in Wageningen ingeburgerd, zegt hij. 'Vroeger praatten we erover, nu dóen we het, omdat een nieuwe generatie Wageningers daarin is opgeleid.'

Interdisciplinair onderzoek wil zeggen dat wetenschappers met verschillende achtergronden – economen, plantkundigen, sociologen en dierwetenschappers – samen een probleem van verschillende kanten bekijken. 'En dat is nodig, omdat we anders de ingewikkelde problemen van nu niet kunnen oplossen.'

Het uitgangspunt in Wageningen is niet meer de wetenschappelijke achtergrond, maar het maatschappelijk probleem. Zo zijn er voor verschillende landen of onderzoeksthema's netwerken van onderzoekers uit alle hoeken van de organisatie die samenwerken.

'We zijn bezig met systemische verandering en zien de verbanden in voedselsystemen, daar zijn we vernieuwend in', zegt Bruggeman. 'Daarbij gaat het ook om verbinding van fundamenteel onderzoek en de praktijk, samen met mensen in het Zuiden, lokale partners en ontwikkelingsorganisaties als SNV.'

WUR werkt daaraan in meerjarige programma's en koppelt dat aan capaciteitsopbouw via cursussen of trainingen. 'Onderwijs is heel belangrijk, niet alleen voor studenten, maar ook voor professionals. Omdat het bij ons gekoppeld is aan werk in de praktijk, is er continu vernieuwing in de capaciteitsopbouw die we bieden.'

De coronacrisis heeft de verschillen in armoede uitvergroot, zegt

Gezonde groenten

Miljoenen mensen in Afrika en Azië eten ongezond. Ze hebben geen gebrek aan calorieën, maar wel aan vitamines en mineralen. Een groot WUR-onderzoek liet zien dat de consumptie van groente en fruit in landen als Bangladesh, Ethiopië, Nepal, Nigeria, Tanzania, India en Burkina Faso te laag is om het risico op ondervoeding te voorkomen.

'Meer fruit en groente eten is de makkelijkste manier om de gezondheid van mensen te stimuleren', zegt Bart de Steenhuijsen Piters, die het onderzoek leidde. Daaruit blijkt dat groente en fruit te duur of niet beschikbaar zijn, waardoor mensen het niet kunnen kopen.

En bestaande investeringen en projecten blijken de verkeerde dingen te doen: ze zijn gericht op de teelt van granen of tomaten en uien, die niet veel vitamines bevatten.

Deze producten worden over grotere afstanden verhandeld met auto's en vrachtwagens, wat het doorgaans een zaak voor mannen maakt.

Gezonde bladgroenten – zoals spinazie of sukuma wiki in Oost-Afrika – zijn minder goed houdbaar en worden lokaal verbouwd en door vrouwen verhandeld in de informele economie. Dat levert een bijdrage aan gezonde voeding in de steden en aan inkomens voor vrouwen, maar investeringen en projecten zijn er doorgaans niet op gericht.

'Onderzoek als dit kan heilige huisjes omverschoppen en grote investeringen in de goede richting ombuigen', zegt De Steenhuijsen Piters. Het werd in opdracht van de Bill & Melinda Gates Foundation uitgevoerd. 'Het is een trendbreuk dat deze grote investeerder zich richt op gezonde voeding', zegt hij.

In het onderzoek werd de vraag – hoeveel groente en fruit wordt er gegeten en hoe is dat te verbeteren? – van alle kanten bekeken. 'Dit gaat over heel het voedselsysteem', zegt hij, 'en dat kun je alleen maar interdisciplinair benaderen.'

Wageningse voedingskundigen onderzochten welke groenten de meeste voedingswaarde hebben. Genderdeskundigen bekeken de rol van vrouwen in de teelt en handel. Plantkundigen namen de uitdagingen in de productie onder de loep.

'We hebben slimme ideeën nodig om de productie en handel van gezonde voeding in de informele economie te stimuleren, in plaats van verkeerd gestuurde interventies in de formele economie. Dat is niet makkelijk, maar het is nodig om ondervoeding van miljoenen mensen te voorkomen.'

Bruggeman, wat de urgentie van internationale samenwerking groter maakt. En corona heeft nog iets gedaan, zegt ze: het heeft de verhouding tussen Nederlandse onderzoekers en zuidelijke partners opgeschud. 'Het woord "dekolonisering" valt steeds vaker, en mensen bezinnen zich op hun rol.'

Gelijkwaardig waren de relaties altijd al, benadrukt Bruggeman. 'En we werken ook al veel langer toe naar een andere verdeling van verantwoordelijkheden, waarbij de zuidelijke partner meer leiding krijgt. Wij worden minder de implementatiepartner en meer de kennispartner.'

Maar tussen droom en daad staan nogal eens praktische bezwaren. 'Het gaat wel om programma's van vijf of tien miljoen per jaar, die gemanaged en verantwoord moeten worden.'

Corona heeft geholpen, zegt Bruggeman. 'We konden niet meer naar de partners toe, en dan zie je dat veel projecten goed doordraaien en dat leiderschap door onze partners wordt opgepakt. Dat dachten we al en we wilden het al, maar misschien durfden we het nog niet. En durfden vooral onze donoren het nog niet, bij hen moet ook een slag gemaakt worden.'

'Het woord "dekolonisering" valt steeds vaker, en mensen bezinnen zich op hun rol'

Voor Wageningen Economic Research ziet De Steenhuijsen Piters in de toekomst ook vooral een rol op de achterbank, in internationaal opzicht, terwijl onderzoeksnetwerken in Afrika en Azië aan het stuur zitten.

'Zij stellen de vraag en zijn eerste uitvoerder van het onderzoek,' zegt hij, 'maar kunnen terugvallen op de kennis en capaciteit van WUR als het nodig is. Deels gaat het dan om specialistische kennis, maar ook om procesbegeleiding en het bij elkaar brengen van partijen. Wij willen impact en dat bereik je door lokale onderzoeksinstituten in hun kracht te zetten.'

Bruggeman nuanceert dat het zover nog niet is. 'Op dit moment hebben wij nog geen grote programma's waarbij een lokale partij echt leidend is.' Wel is er in Oeganda een lokale organisatie opgezet. Na acht jaar werk aan verbeteringen in de zaaigoedsector blijft die voortbestaan als onafhankelijke ngo.

Een andere rolverdeling tussen partners uit Noord en Zuid vraagt ook iets van het ministerie van Buitenlandse Zaken, de grootste donor van veel internationaal werk van WUR.

'Kennis', zegt Bruggeman, 'is voor Nederland een belangrijk exportproduct en WUR behoort tot de wereldtop, maar het is niet zo dat onze partners in het Zuiden die kennis zomaar kunnen inhuren.' Het ministerie en andere donoren moeten bereid zijn duurzame partnerschappen te financieren en erop te vertrouwen dat vanuit die partnerschappen kennisvragen richting Wageningen gesteld worden, zegt ze.

Donoren horen ook het lef te hebben direct zuidelijke organisaties en kennisinstellingen te financieren, zegt De Steenhuijsen Piters. 'Daar moeten we in ieder geval naar toewerken. Dat gaat niet in één keer, want een programma draaien vergt veel bureaucratie. Maar de capaciteit om het inhoudelijk uit te voeren is er steeds meer.'

Als vervolg op de VN-top over voedselsystemen (de UNFSS) van september wordt er in meer dan honderd landen een dialoog gevoerd over gezonde voeding, welk voedsel mensen willen eten en hoe dat geproduceerd moet worden.

De Steenhuijsen Piters: 'Dat is echt een kans om de agenda ook lokaal te laten bepalen.'

'En dan moet je ook accepteren dat het niet altijd onze agenda zal zijn', vult Bruggeman aan.

'Zeker, als wij onze normen doordrukken, dan zal er weinig gebeuren.'

Het kan leiden tot andere keuzes dan er in Europa in zwang zijn. Vanuit Afrika komt bijvoorbeeld het thema van voedselsovereiniteit, het recht van mensen om zelf te bepalen wat ze eten – en dus ook de keuze voor vlees.

'Wij vinden dat we minder vlees moeten gaan eten,' zegt De Steenhuijsen Piters, 'omdat bij de productie van vlees veel CO₂ wordt uitgestoten, maar in veel diëten in lage-inkomenslanden is vlees qua voedingswaarde een welkome aanvulling.'

Bruggeman beaamt: 'Je kunt in Kenia geen gasten uitnodigen en géén vlees serveren. Dan hebben ze niet gegeten.'

De VN-voedseltop leidde ook tot zelfreflectie bij beide Wageningers. Er kwam in de aanloop ernaartoe kritiek van maatschappelijke organisaties: het zou te veel gedomineerd zijn door multinationals en de wetenschap, en maatschappelijke organisaties, burgerbewegingen en boerenorganisaties zouden te weinig een stem krijgen.

Ook was de vraag of verandering van voedselsystemen wel kan zonder onze huidige liberale en kapitalistische groei-economie ter discussie te stellen. WUR organiseerde samen met het Wereldeconomisch Forum een evenement vooraf en leek zich daardoor aan de kant van de multinationals te scharen.

'Bedrijven bewegen tot duurzamer gedrag is een manier om voedselsystemen duurzamer te maken', zegt De Steenhuijsen Piters. 'Maar er zijn ook andere manieren om voedselsystemen te beïnvloeden, via maatschappelijke bewegingen, en het contact daarmee is de laatste jaren afgenomen.'

Bruggeman: 'Er is een waterscheiding ontstaan tussen de kennisinstellingen en ngo's. Tot een paar jaar geleden deden we regelmatig samen grote projecten. Die samenwerking willen we opnieuw opzoeken, zodat we elkaar blijven spreken over wereldwijde vraagstukken.'

Eerder kregen ngo's als Oxfam Novib, Cordaid of ICCO via medefinanciering veel geld van de overheid, waarmee ze ook Wageningse onderzoekers konden inhuren. Die geldstroom is wegbezuinigd, waarmee ook de verbinding tussen WUR en ngo's voor een groot deel is verdwenen.

'Desondanks', zegt De Steenhuijsen Piters, 'vind ik dat wij alle grote stakeholders in het veld moeten bedienen en de indruk kan gewekt zijn, zeker rond de VN-top, dat we ons te weinig aantrekken van wat het maatschappelijk veld ervan vond – en dat moeten we ons aantrekken.'

Binnen WUR zijn er verschillende visies op en er is ook discussie binnen de organisatie, benadrukt hij. 'Die mag best wat openlijker

Toekomstige leiders inspireren

Dertig toekomstige leiders in de agribusines kregen afgelopen zomer een leiderschapstraining van vier maanden, waarop nog een half jaar coaching volgde. Ze namen deel aan het African Food Fellowship, dat de ambitie heeft om een continentbreed netwerk van voedselsysteemleiders te vormen.

'Over vijftig jaar zal Afrika de wereld voeden', zegt Janet Ngombalu, een van de deelnemers. 'Wij zijn het continent met

het grootste oppervlak aan vruchtbaar land. We moeten alleen onze systemen op orde krijgen.' Ze is een expert in de agrifinance, met vijftien jaar ervaring en werkend in tien Oost-Afrikaanse landen.

Het zijn mensen als Ngombalu op wie het programma zich richt, zegt Joost Guijt, de directeur van het nieuwe Fellowship. Het gaat om opkomende leiders uit het bedrijfsleven, de overheid of ngo's en het streeft naar eigen Afrikaanse inbreng en Afrikaans leiderschap.

'Het zal de vaardigheden en inzichten van deze aankomende leiders van voedselsystemen diepgaand aanscherpen', zegt Guijt, 'en hen leiden naar waar verandering nodig en mogelijk is.'

De eerste dertig deelnemers werken op het gebied van viskweek, tuinbouw en agrofinanciering in Kenia en vormen het eerste cohort van de opleiding. Later volgt een soortgelijke opleiding in Rwanda en andere landen.

De wording van een lokale ngo

Het *Integrated Seed Sector Development*-project in Oeganda bracht blijvende verandering in de zaadsector van het land. Het lokale team ontwikkelde zich met steun van WUR tot een Oegandese ngo, die sinds de zomer zelfstandig doorgaat. De volgende stap is directe financiering door donoren, zegt Patrick Oyee, de voormalige project-chef.

De financiering door de Nederlandse ambassade van de ISSD-projecten is afgelopen zomer na acht jaar beëindigd, zegt Oyee. In die tijd heeft het project een van de fundamentele problemen in de Oegandese landbouw aangepakt, legt hij uit.

Tien jaar geleden gebruikte slechts vijftien procent van de boeren in Oeganda zaden van goede kwaliteit om hun akkers in te zaaien. Vooral goede zaden voor gewassen als bonen, knol- en wortelgewassen en olie-gewassen waren moeilijk te vinden.

Het project heeft boeren geholpen om zelf kwaliteitszaden te produceren in driehonderd opgerichte, door boeren geleide lokale zaadbedrijven, verspreid over heel het land.

Overheidsbeleid is beïnvloed, waardoor de zadenwet nu een nieuw keurmerk erkent, Quality Declared Seed genaamd. Dat keurmerk is specifiek voor zaden die geprodu-

ceerd worden door lokale zaadbedrijven die door boeren worden geleid. 'Dat was een doorbraak voor de sector, omdat het de kwaliteit van dit zaaigoed garandeert.'

ISSD Uganda werkte ook samen met de overheid en Oegandese onderzoeksinstituten aan de uitvoering van het nieuwe beleid. Daarnaast is er voorlichting gegeven over het belang van goed zaaigoed, zodat de vraag ernaar in de toekomst toe zal nemen.

Oyee gelooft dat er blijvende verandering in de sector is gebracht, omdat de voorwaarden voor een sterkere sector verbeterd zijn. 'Er is meer bewustzijn bij boeren, maar ook het beleid is verbeterd. De sector is meer verenigd en er wordt beter samengewerkt. Op decentraal niveau zijn er nu kwaliteitscontroles.

'En die veranderingen – vooral de door boeren geleide zaadbedrijven – zijn blijvend, omdat het op *business* is gebaseerd. We hebben nooit dingen voor niets weggegeven. We geven geen vis cadeau, maar leren mensen vissen.'

Toch is het jammer dat het project nu beëindigd is, zegt hij, want er valt nog veel te doen. 'We hebben gemeten dat in de gebieden waar het keurmerk is geïntroduceerd, 35 procent van de boeren dat zaad

ook gebruikt. Dat is een flinke verbetering. Maar ik schat dat over het geheel genomen zeker de helft van de Oegandese boeren nog geen toegang tot goed zaaigoed heeft.'

Om het project uit te voeren is er bij aanvang een lokale uitvoeringsorganisatie opgezet. Die gaat nu verder als Oegandese ngo, onafhankelijk van WUR. 'Wij waren nog een onderdeel van WUR, als uitvoerende partij', zegt Oyee.

Hij hoopt nieuwe donoren te vinden, maar dat is vooralsnog niet gelukt. 'De Nederlandse ambassade richt zich nu op andere zaken, maar is positief over onze zelfstandige organisatie en stimuleert samenwerking tussen ons en andere potentiële donoren.' De ambassade ondersteunt op dit moment een tuinbouwprogramma.

Oyee zegt dat het op termijn een goed idee zou zijn als donoren deels direct Oegandese ngo's zouden financieren, in plaats van via een internationale partner. 'De capaciteit om dergelijke programma's uit te voeren is aanwezig, en zo nodig kan gespecialiseerde kennis van elders ingehuurd worden.'

Omdat de tarieven van Oegandese consultants lager zijn dan die van hun internationale collega's, kan er meer bereikt worden met hetzelfde geld, zegt hij, als er meer gebruik wordt gemaakt van lokale capaciteit.

Vertrouwen en mogelijkheden geven

Sheila Assibey-Yeboah houdt van een zakelijke benadering in haar werk in de tuinbouw. 'Het leidt niet alleen tot een beter functionerende sector, maar geeft lokale bedrijven ook een gevoel van waardigheid en trots', zegt ze. Assibey-Yeboah is programmanager van *HortiFresh*, dat de tuinbouw in Ghana en Ivoorkust versterkt.

Fruït en groente zijn steeds populairder in die landen. Door de economische groei hebben mensen meer te besteden en het bewustzijn dat het gezond is neemt toe.

Maar de tuinbouwsector heeft moeite om aan de vraag te voldoen, zowel voor de binnenlandse markt als voor de export. Een meer competitieve en innovatieve sector zou kansen bieden aan veel boeren en bedrijven die in de sector werken.

Sinds 2014 ondersteunt het Wageningen Centre for Development Innovation programma's in West-Afrika om de tuinbouw te versterken; tot 2017 liep *GhanaVeg* en van 2018 tot de zomer van 2022 loopt *HortiFresh*, dat naast Ghana ook in Ivoorkust werkt.

Er is een businessplatform opgezet waarin bedrijven elkaar regelmatig kunnen ontmoeten en kunnen samenwerken aan investeringen waar elk van hen voordeel van heeft.

Het programma richt zich zowel op de

lokale markt als op de export. Voor 2015 exporteerde Ghana voor zo'n vijf miljoen dollar per jaar aan groenten en fruit naar Europa.

Die handel kwam plotseling stil te liggen toen de EU in 2015 de grenzen sloot voor groenten en fruit uit Ghana. Er zaten volgens de EU-normen te vaak schadelijke organismen op. Het was voor Sheila Assibey-Yeboah het begin van een grote transformatie in de sector.

'Er was al veel overleg geweest,' zegt ze, 'maar dat had in 2016 nog niet tot voldoende verbetering geleid, toen een keuring door de EU opnieuw leidde tot een afwijzing. Toen hebben we met de nieuwe Vegetable Export Taskforce, namens alle tuinbouwbedrijven, de zeggenschap naar ons toe getrokken.

'We zorgden dat er trainingen kwamen voor tuinders over een meer duurzame en schonere manier van werken en we zijn zelf inspecties op bedrijven gaan organiseren om te controleren of het goed gaat. Er zijn deskundigen uit Grenada en Oeganda gekomen om ons te helpen.'

Het leidde tot grote verbetering. In 2017 werd de invoerstop van de EU opgeheven. 'Dat heeft een blijvende verandering in de sector teweeggebracht. Ook de kwaliteit van de producten voor de lokale markt is

verbeterd.'

Ze heeft jarenlange werkervaring in het verbeteren van handelsketens in Ghana en zag vele projecten komen en gaan. 'Vergelijken met andere projecten hebben wij een zakelijke aanpak', zegt ze.

Bedrijven en boeren waren vaak gewend om dingen gratis te krijgen van ontwikkelingsprojecten, zoals kunstmest, zaden of subsidies. 'Wij financieren investeringen, maar op basis van een 50/50-cofinanciering. De helft moeten bedrijven zelf inbrengen.'

Aanvankelijk was dat lastig en zagen bedrijven het niet zitten. 'Maar gaandeweg hebben ze leren investeren. Het geeft ze een gevoel van trots als ze niet afhankelijk zijn van een donor, maar eigenaar zijn van hun investering. Bedrijven hebben nu een betere positie in de dialoog over de investeringen die ze nodig hebben. Donoren beslissen niet meer in hun eentje erover.'

Zelf ervaart ze de samenwerking met het Wageningen Centre for Development Innovation als heel positief. 'Het ondersteunt mijn groei als professional, ik heb verschillende trainingen gevolgd en er wordt mij niet verteld wat ik moet doen, maar ik heb zelf een stem en krijg mogelijkheden. Dat soort vertrouwen wil ik ook overdragen op de bedrijven waar ik mee werk.'

gevoerd worden. We hoeven niet met één stem te spreken. De kwaliteit van een kennisinstelling als WUR is juist om die pluriformiteit te respecteren en ruimte te geven. Dat doen we nog niet voldoende en te weinig in het openbaar.'

Hoe voedsel geproduceerd, verwerkt en gegeten wordt en wie daar allemaal aan verdient, is een maatschappelijke discussie. Hoe dat geheel bestuurd wordt, kan van land tot land erg verschillen, zegt De Steenhuijsen Piters. In het Nederlandse beleid op het gebied van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking is de zogenaamde *Dutch Diamond* de heilige graal, zegt hij.

Dat is het idee dat bedrijven, overheid, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties samen in goed polderoverleg tot oplossingen komen. 'In heel veel andere landen werkt dat helemaal niet zo,' zegt hij, 'want daar staan de verschillende partijen niet in een gelijkwaardige en gezonde verhouding tot elkaar.'

Wat hem betreft mag de nadruk op hulp en handel in de beleidsnota van een nieuwe minister dan ook vervangen worden door dialoog. 'Hoe je een voedselsysteem bestuurt zal van land tot land

verschillen. Via dialoog moet gezocht worden naar een passende vorm, waarbij het goed is te kijken waar de positieve krachten zitten en hoe je eraan kunt bijdragen.

'Goed onderwijs is cruciaal. Ik denk dat wat we nu in Afrika zien gebeuren, de toegenomen mondigheid en zelfbewustzijn van jongeren, terug te leiden is op een generatie die betere toegang tot onderwijs heeft gehad.'

Die nadruk op educatie ziet Bruggeman ook graag terug in het nieuwe beleid, maar ze ziet wel een meerwaarde in de combinatie van hulp en handel. 'Er zijn goede voorbeelden waarin ontwikkelingssamenwerking en de inspanningen van bedrijven heel goed samengaan, maar dan moeten bedrijven wel ketenverantwoordelijkheid nemen.'

Volgens haar is het einde van de vrijwillige convenanten – waarin bedrijven streven naar duurzaamheid, maar de overheid geen regels oplegt – nabij: 'Het overheidsbeleid wat maatschappelijk verantwoord ondernemen betreft zou best wat strenger mogen zijn. Dan kan Nederland met z'n bedrijfsleven koploper zijn in duurzame ketens.' ●